

Artikkelen er publisert under modellen grønn åpen tilgang (green open access). Det betyr at utgiver tillater forfatter å arkivere sin artikkel i åpne institusjonelle arkiv (egenarkivering) eller på eget eller arbeidsgivers nettsted, i den versjon og det format som ble godkjent av tidsskriftets redaksjon (akseptert versjon/tekstversjonen).

Sitering av artikkelen i APA (6th):

Holmboe, M. (2016). Ytring: bøtesoning - fører den til ny kriminalitet?. *Tidsskrift for strafferett*, 16(2), 127-130.

Dette er siste tekstversjon av artikkelen, den kan inneholde ubetydelige forskjeller fra forlagets pdf-versjon.

Ytring: Bøtesoning – fører den til ny kriminalitet?

Når noen over 18 år får en bot, skal det fastsettes en subsidiær fengselsstraff – fra 1 til 120 dager – som skal sones hvis boten ikke betales (straffeloven § 55). Dette gjelder enten grunnlaget for boten er en dom, et ordinært forelegg eller et forenklet forelegg. I 2013 utgjorde soning av subsidiær fengselsstraff i fengsel 23 634 døgn, tilsvarende 69 fengselsplasser (Meld. St. 12 (2014-2015 s. 15).

Bruken av fengselsstraff for den som ikke betaler sin bot reiser prinsipielle spørsmål. Justisdepartementet har brukt uttrykket «gjeldsfengsel» om ordningen (Prop. 93 L (2010-2011) s. 14). Ordningen er likevel opprettholdt i den nye straffeloven, selv om reglene riktig nok er blitt mildere for lovbrøyteren enn før. For fullbyrding av den subsidiære fengselsstraffen kreves det nå at «den botlagte har evne til å betale boten eller allmenne hensyn tilsier det» (straffeprosessloven § 456 annet ledd). Spørsmålet om vilkårene for soning er til stede, kan prøves for retten etter straffeprosessloven § 462 (Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 314-315). Men som utgangspunkt får ikke den botlagte oppnevnt forsvarer, og har neppe råd til å engasjere advokat. (Da ville det være mer rasjonelt å betale boten.)

I 2014 ble det innført en prøveordning i Troms der botlagte kan søke om å få avtjene boten ved bøtetjeneste. Det er uvisst om og når ordningen vil bli gjennomført i hele landet. Den fører uansett til et skille mellom botlagte som har helse til å gjennomføre tjenesten og dem som ikke har det. Det kreves også at den botlagte har bosted og opphold i Norge i gjennomføringstiden (straffegjennomføringsloven § 16a). Det at reglene er blitt noe myket opp, endrer uansett ikke det faktum at botlagte risikerer å sone i fengsel på grunn av svak økonomi.

Rettsamfunnet legger stor vekt på skillet mellom bot og fengsel. Fengsel oppfattes som en strengere straff som ikke kan idømmes i stedet for bot selv om den tiltalte ønsker det (Rt. 2015 s. 1049 avsnitt 22). Den som nekter å vedta et forelegg på bot, får normalt ikke oppnevnt offentlig betalt forsvarer ved hovedforhandlingen (straffeprosessloven § 96 annet ledd nr. 2). Anke til lagmannsretten over en dom hvor påtalemyndigheten ikke har påstått og det ikke er idømt annen reaksjon enn bot, inndragning eller tap av retten til å føre motorvogn mv., kan ikke fremmes uten rettens samtykke. Samtykke skal bare gis når særlige grunner taler for det (straffeprosessloven § 321 første ledd). Det at det ved bot fastsettes en subsidiær fengselsstraff, endrer ikke dette (Rt. 1997 s. 913). Prosessuelt ser man altså bort fra at en bot innebærer en risiko for soning i fengsel for den som ikke er betalingsdyktig.

Subsidiær fengselsstraff for bot har vært kritisert som sosialt diskriminerende, men ble opprettholdt i den nye straffeloven fordi den virker «stimulerende på betalingsviljen». Det ble også antatt å stride mot den alminnelige rettsfølelsen om en tilbakefallsforbryter som flere ganger ble ilagt bot uten å kunne betale boten, ikke kunne settes inn til soning (Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 312-313). Men gjentakelse av straffbare handlinger vil lett føre til strengere straff for det nye forholdet (straffeloven § 77 bokstav k; § 79 bokstav b). Den som gjentatte ganger får bot, men til tross for gjentakelsen ikke får en strengere straff, har altså ikke gjort noe han egentlig skal i fengsel for. Det kan derfor spørres om det er rimelig å legge vekt på den alminnelige rettsfølelsen her (i den grad rettsfølelsen kan angis særlig presist).

Departementet mente det var uheldig om innkrevingen ble mindre effektiv slik at man i større grad måtte gi betinget fengsel i stedet for bot. Departementet drøftet imidlertid ikke om det er rimelig at ressursvake botlagte skal sone i fengsel for å opprettholde en praktisk ordning for andre botlagte.

Det avgjørende argumentet for å opprettholde subsidiær fengselsstraff for bot er altså at ordningen anses som effektiv.

Spørsmålet er dermed: Er det et gode at trusselen om soning i fengsel stimulerer betalingsviljen for den som ikke har klart å betale boten etter innkreving? Bidrar regelen til å oppfylle straffens formål om å ramme gjerningspersonen og hindre fremtidig kriminalitet?

I forarbeidene til straffeloven § 55 opplyses det at av de ca. 12 000 sakene hvert år der botlagte innkalles til soning, betales ca. 77 % av kravene før boten er avsonet (Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 312). Ordningen stimulerer altså betalingsviljen. Men hva slags aktivitet for å skaffe penger stimulerer den til?

For noen år siden delte Høyesterett seg tre mot to om det skulle gis bot eller ubetinget fengsel for en narkoman tilbakefallsforbryter. Flertallet idømte ubetinget fengsel, og fremholdt blant annet (Rt. 2005 s. 38 avsnitt 12):

«Siden flere av de tidligere domfellelsene gjelder vinningskriminalitet som har sammenheng med domfeltes narkotikamisbruk, finner jeg det lite formålstjenlig å reagere med bot. Dersom man skal reagere med bot, vil det etter min oppfatning kunne stimulere til ytterligere vinningskriminalitet. Av hensyn til samfunnets behov for vern mot vinningskriminalitet finner jeg dette uheldig. Alternativt vil en bøtestraff overfor dette klientellet lett medføre at den subsidiære fengselsstraff må fullbyrdes, og det vil da i praksis bli liten forskjell fra ubetinget fengsel.»

Høyesterett la altså vekt på risikoen for at en bot kunne friste den domfelte til «ytterligere vinningskriminalitet». Det er da grunn til å spørre: Når en botlagt betaler en bot etter innkalling til soning, hvor kommer da pengene fra?

Ingen kan velge å sone i fengsel i stedet for å betale boten. Statens innkrevingssentral kan ta utlegg i «ethvert formuesgode som tilhører skyldneren på beslagstiden, og som kan selges, utleies eller på annen måte omgjøres i penger». Det er likevel begrensninger i beslagsadgangen for enkelte personlige eiendeler, penger og krav på lønn, pensjon osv.: Utlegg kan bare tas i beløp som overstiger «det som med rimelighet trengs til underhold av skyldneren og skyldnerens husstand». (Se dekningslovens kapittel 2.) I et sivilisert samfunn er det altså grenser for hva kreditorer – også staten – kan kreve av borgere som skylder penger.

Hvordan kan en botlagt skaffe penger etter at innkrevingssentralen har gitt opp? Det kan tenkes at han har skaffet seg (mer) lovlig arbeid med lønn som overstiger det som trengs til underhold, men da kunne det tas utlegg. Skyldneren betaler kanskje med beslagsfrie midler, men da vil han eller familien få en dårligere økonomi enn dekningsloven forutsetter. Det kan være at venner og familie gir lån eller gaver, men da er det en betydelig risiko for at bøtestraffen reelt rammer en annen enn den skyldige.

Den botlagte kan i noen tilfeller arbeide «svart» uten å opplyse om inntektene til ligningsmyndighetene, men det er i seg selv straffbart (straffeloven § 378). Den botlagte kan

prostituere seg for å få penger til boten, men da vil kunden gjøre seg skyldig i seksuallovbrudd (straffeloven § 316).

Som Høyesterett la til grunn i avgjørelsen fra 2005, er det dessverre heller ikke usannsynlig at en del av de botlagte tyr til vinningskriminalitet – eller narkotikakriminalitet. Når det skjer, fører trusselen om soning i fengsel til mer kriminalitet.

Etter hva jeg kjenner til, foreligger det ikke forskning om hvordan botlagte som betaler «på fengselstrappen», har skaffet pengene. Men de rettslige rammene for innkreving gir grunn til å spørre om ikke pengene ofte skaffes enten ved at andre betaler boten, ved at skyldneren forsømmer underholdet av familien eller ved at han begår ny kriminalitet. I så fall vil en subsidiær fengselsstraff for bot motvirke straffens grunnleggende formål. Hvis lovgiveren ønsker å begrunne straff med at den skal redusere kriminaliteten i samfunnet, bør ordningen med subsidiær fengselsstraff for bot oppheves.

Morten Holmboe

Førsteamanuensis, ph.d. Morten Holmboe, cand. jur., UiO 1989. Nå ansatt ved Politihøgskolen. Tidligere bl.a. førstestatsadvokat ved Riksadvokatembetet, kontorsjef hos Sivilombudsmannen og lovrådgiver i Justisdepartementet, Lovavdelingen. E-post: morhol@pfs.no.